

Çeçenlerin Göç Deneyimleri ve Gönüllü Özdeşlik İnşaları

Migration Experiences and Voluntary Identity Constructions of Chechens

Gonca Yandır¹

Fahri Çakı²

Öz

Tarihsel süreçte Çeçenistan, ulusal hegemonyasının devamlılığını sağlaması, ticarî ve askerî bir üs olarak kullanması ve kaynaklarını genişletmesi için Rusya açısından son derece önemli bir bölge olmuştur. Rusya'nın 18. yüzyılın ilk yarısında kendini belirgin bir şekilde gösteren Kafkasya'daki işgalcilik politikaları, 19. yüzyılda, tasavvuftaki itaat ve teslimiyet anlayışının, Rusya'nın politikalarına karşı direniş gerçekleştiren Çeçen askerî örgütlenmesine uygulanarak gittikçe 'kurumsallaşan' Müridizm hareketi ile karşılık bulmuştur. 1864'e kadar süren bu mücadelelere rağmen Kafkasyalıların yenilgilere uğratılması sonucunda Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya kitleler halinde bir Çeçen göçü başlamıştır.

Rusya'nın siyasal ve kültürel hegemonya çabalarına karşı oldukça sert tepkiler veren Çeçenlerin Anadolu'ya göç ettikten sonra (1858-1944) oldukça milliyetçi politikaların uygulandığı Türkiye'de yerleşik halkla ve siyasal sistemle nasıl bir ilişki geliştirdiği, bu ilişkinin Ruslara gösterdikleri sert tepkilerden nasıl ve niçin farklılaştığı araştırılmaya değer önemli bir sorudur. Bu bağlamda spesifik olarak bu çalışmanın amacı, Türkiye'ye göç ile gelerek nesillerdir yerleşik olarak yaşayan Çeçen etnik kimliğine sahip bireylerin Türkiye özelinde dinî kimliklerini nasıl ve hangi dayanaklara bağlı olarak inşa ettiklerini tarihsel ve toplumsal dinamikleri minvalinde araştırmak ve bu dayanakların temellerine inmektir. Araştırmada tarihsel verilere ek olarak Kahramanmaraş'ın Göksun ilçesine bağlı Çardak mahallesinde yaşayan 25 Çeçenle yapılan derinlemesine mülakat verilerinden yararlanılmıştır.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, gonca.yandir@gmail.com ORCID Numarası: 0009-0006-3561-7627

² Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, cakifahri@yahoo.com ORCID Numarası: 0000-0002-8895-2297

Bu makale İntihal.net sistemi tarafından taranmıştır.

Gönderim Tarihi: 17 Nisan 2023

Kabul Tarihi: 24 Ağustos 2023

Erişim Tarihi: 30 Aralık 2023

Bu çalışma, Türkiye'deki Çeçen tecrübesinin "gönüllü özdeşlik" olarak adlandırılan bir ilişki türünü örneklendirdiği sonucuna varmaktadır.

Anahtar kelimeler: Türkiyeli Çeçenler, Müridizm, Dinî Kimlik, Toplumsal Bellek

Abstract

Chechnya, as a geopolitical and strategic location in the historical process, has been an extremely important region for Russia to ensure the continuity of its national hegemony, to use it as a commercial and military base and to expand its resources. Russia's occupation policies in the Caucasus, which clearly manifested itself in the first half of the 18th century, have found its response in the 19th century, from the Muridism movement, which gradually became "institutionalized" by applying the understanding of obedience and submission in Sufism to the Chechen military organization that was resisting Russia's policies. Despite these struggles that lasted until 1864, as a result of the defeats of the Caucasian troops, a mass Chechen migration flow from the North Caucasus to Anatolia started.

It is an important question worth investigating how Chechens, who reacted strongly to the Russian political and cultural hegemonic efforts, developed a relationship with the inhabitants and political system in Türkiye where highly nationalist policies were implemented after their immigration to Anatolia, and how and why this relationship differs from the harsh reactions they showed to the Russians. In this context, the purpose of this particular study is to investigate the historical and social dynamics of individuals with Chechen ethnic identity who came to Turkey through immigration and lived in settlements for generations, and to question how they built their identities in Turkey. In addition to historical data, in-depth interviews with 25 Chechens living in Çardak town of Kahramanmaraş were used in the research. This study concludes that the Chechen experience in Turkey exemplifies a type of relationship called "voluntary identity".

Keywords: Chechens from Turkey, Muridism, Religious Identity, Social Memory

Extended Abstract

This text analyses the processes of identity and belonging of Chechens in Turkey by addressing concepts such as culture, identity, belonging and religion. The author emphasises the relationship between culture and identity and states that culture is shaped by the values, historical experience, traditions, customs, religious beliefs and lifestyle of a community. He states that these elements come together to form the elements that distinguish communities from each other.

He also emphasises that identity is a social production and not an individual property. He states that identity requires recognition by others and that identity usually involves belonging to a place or a group. Metin also touches upon the relationship between identity and behaviour, stating that it is common for behaviour to be explained by identity.

It is emphasised that religion is an important identity determining factor for Chechens both in their homeland and when they migrated to Turkey. It is stated that Chechens, who show a reactive reflex against Russian policies in the Caucasus, avoid similar reactive reflexes in Turkey and establish positive relations with the dominant culture and identity.

The focal point of the study is based on the argument that Chechens in Turkey have developed a non-reactive interaction against the nation-state policies within the framework of secularism and have established a positive relationship with Turkish ethno-religious identity. In order to support this argument, a two-dimensional analysis.

1. Giriş

Tanımlamalar, ayırım repertuarları, bilinç ve ortak aidiyet üretmede ve kendiliklerimizi kurmada merkezî bir öneme sahip olan kültür ve kimlik ilişkisi, pek çok açıdan seçim ve etkileşim ağlarımızda da belirleyici faktörlerden olmaktadır. Kimlik bağlamı olarak kültür; ortak değerler, tarihî deneyim, gelenek-görenekler, dinî inanç, yaşam biçimi, ortak dil gibi bileşenlerle o kimliği kategorileştiren, o kimliğe “biz” deme imkânı veren, ortak bilinç ve aidiyet temelleri yaratmaktadır. Kültür unsurları (dil, din, gelenek, görenek, sanat, dünya görüşü vs.) ve kimlik arasındaki ilişkiyi açıklarken Erdenir (2005: 27), “*belirli bir zamanda, belirli bir mekânda ortaya çıkararak topluluklara aidiyet hissi veren bu unsurlar, bir topluluğun diğer topluluklardan farklılaşmasını ve dolayısıyla özgün bir kimliğe kavuşmasını sağlamaktadır*” ifadesiyle toplulukları birbirinden ayıran öğelerin bileşimine dikkat çekmiştir. Elbette bir topluluğun diğer topluluklardan etnik, dilsel, dinî veya kültürel olarak farklılaşması ve ayırt edici unsurlarının belirlenmesi “öteki” kavramını da beraberinde getirmekte, bu da kimliği bir aidiyet sorunu olarak var etmektedir.

Kimlik, genellikle belli davranışlarla birlikte düşünülür (Fearon, 1999: 27) ama kimlikle davranış arasındaki ilişkiye zorunlu bir ilişki denilemez. Bununla birlikte davranış kimlikle açıklamak oldukça yaygındır ki buna özcü açıklama modeli denilebilir. Özcü model, genellikle bağlamı dikkate almaksızın aynı kimliği paylaşanlardan aynı davranış kalıplarını bekler. Oysa bağlam önemlidir.

Genel olarak kimlik, “sosyal bir üretilir ve bireysel bir mülkiyet değildir.” Diğer bir deyişle başkalarının tanınmayı gerektirir. Bir kimliğin ‘sahibi olduğumuz’ için değil, sosyal varlıklar olduğumuz için kimlik süreçlerinde yaşarız” (Marôpo, 2014: 203). Bir kimliğe sahip olmak çoğu kez bir yere ya da bir gruba ait olmak anlamına gelir. Bu yüzden kimlik, çoğu kez aidiyet kavramıyla birlikte veya onunla eşanlamlı olarak kullanılır (Youkhana, 2015: 12, Antonisch, 2010: 251). Bağlama göre kimlik farklı değer ve işlev kazanır. Örneğin göçmenler için kimlik ve aidiyet sorunları daha fazla önem kazanır. Bu süreçte din en önemli kimlik belirleyeni olarak değerlendirilir (İner & Yücel, 2015: 2).

Din, hem anayurtlarında hem de Anadolu’ya göç ettiklerinde Çeçenler için de en önemli kimlik belirleyici faktörlerden birisi olmuştur. Kafkasya’da, dinî kimlikleri hususundaki hassasiyetleriyle bağlantılı olarak, Rus politikaları karşısında oldukça savaşçı, mücadeleci ve tepkisel bir refleks gösteren Çeçenler, Türkiye’de benzer reflekslerden kaçındığı gibi hâkim kültür ve kimlik ile ilişkilerini pozitif yönde inşa etmişlerdir. Oysa göç etmiş oldukları

Türkiye’de de, özellikle 1923-1945 arası dönemde, oldukça modernist, sekülerist ve ulusalcı politikalar ağır basmaktaydı. Buna rağmen Türkiye’de yaşayan Çeçenlerin bu politikalara karşı ciddi herhangi bir tepkisellik sergilemedikleri ve bu topraklarda kendilerini “öteki” olarak konumlandırmadıkları gözlemlenir. Bu tepki farklılığını yaratan nedir? Başka bir ifadeyle, Rus politikalarının baskısı altında Kafkasya’da yaşayan Çeçenlerden farklı olarak Türkiye’de yaşayan Çeçenlerin aidiyet örüntüleri ve Türklük ile ilişkileri nasıl şekillenmiştir? Türkiye’de yaşayan Çeçenler dinî aidiyetlerini hangi minvalde, ne şekilde biçimlendirmişlerdir?

Yukarıdaki sorulara odaklanan bu çalışma, Kafkasya’da tam bir kaos ortamında gerçekleşen, eylemsel *müridizm* hareketi ile mücadelesini dünya siyasetine taşıyan ve yer yer radikal İslam hareketleriyle gündeme gelen Çeçenlerin; Türkiye’de, Cumhuriyet döneminde laiklik çerçevesinde yürütülen ulus devlet politikaları karşısında eylemsel veya ayrılıkçı bir tepki geliştirmeden, Türk etno-dinsel kimliği ile aralarında kurduğu iletişimin yönünü belirlemeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmanın ana argümanı, Çeçenlerin Türkiye Cumhuriyeti devleti ve bir millet olarak Türklük ile aralarında *gönüllü özdeşliğe* dayalı pozitif bir ilişki geliştirdikleri, tepkisel olmayan bir etkileşim kurdukları, bu sonucun doğmasında, etnik aidiyet ve kültürel benzerlikler, örgütlenme kapasitesi ve nüfus yoğunluğu, dünya görüşü ve siyasal tercihler, toplumsal hafıza ve en önemlisi ortak dini kimliğin belirleyici roller oynadığıdır.

Çalışma, belirtilen amaca ulaşmak ve *gönüllü özdeşlik* argümanını temellendirmek için iki boyutlu bir analiz sunmaktadır. Öncelikle Çeçenlerin, İslâmî kimliklerini yaşama, anlama ve algılama biçimlerini anlayabilmek için, önce Kafkasya’da ve ardından Osmanlı’dan bugüne Anadolu’da yaşadıkları temel süreçlere ve etkileşimlere yönelik özet bir tarihsel analiz sunulacaktır. İkinci olarak, Çeçenlerin hâlihazırda Türklere, Türklüğe ve Türk devletine bakış tarzlarını anlamaya yönelik olarak derinlemesine mülakat tekniğiyle elde edilen saha çalışması verilerine dayalı sosyolojik analizler sunulacaktır.

Çalışmanın dayandığı saha çalışması, “yerel anlamda” tarihsel süreçte taşıdığı önemden dolayı Kahramanmaraş ili, Göksun ilçesi, Çardak beldesinde Haziran-Eylül 2016 döneminde 25 kişi ile derinlemesine mülakatlarla gerçekleştirilmiştir. Çardak, Türkiye’de Çeçenlerin en yoğun olduğu ve 1864’lerden itibaren, Çeçenlerin ikamet ettikleri ilk yerleşkelerden biri olması nedeniyle seçilmiştir. Kuşaklar arasındaki dilsel, dinî, kültürel ve politik geçişleri değerlendirebilmek açısından katılımcılar özellikle yaş değişkenine bağlı olarak amaçlı örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Katılımcıların cinsiyet dağılımı Tablo 1’de görüldüğü gibi 12

kadın ve 13 erkekten oluşmaktadır. Kadınların 6'sı 20-30 yaş grubunda, 4'dü 31-50 yaş grubunda ve 2'si 51-70 yaş grubundadır. Buna karşılık erkek katılımcıların 7'si 20-30 yaş grubunda, 3'ü 31-50 yaş grubunda ve 3'ü de 51-70 yaş grubundadır. Tüm katılımcıların 10'unu ilk veya ortaokul mezunuyken, 2'si lise ve 13'ü lisans mezunudur.

Tablo 1: Katılımcıların demografik dağılımı

	CİNSİYET						Toplam
	KADIN (n=12)			ERKEK (n=13)			
	YAŞ GRUBU			YAŞ GRUBU			
EĞİTİM	20-30 (n=6)	31-50 (n=4)	51+70 (n=2)	20-30 (n=7)	31-50 (n=3)	51+70 (n=3)	
İlk/ortaokul	-	2	2	2	3	1	10
Lise	-	1	-	1	-	-	2
Lisans	6	1	-	4	-	2	13
Toplam	6	4	2	7	3	3	25

Aşağıda Müridizm hareketiyle ilişkileri içinde ilk olarak Çeçenlerin ve Anadolu'ya göçlerinin kısa tarihi sunulduktan sonra saha çalışmasından elde edilen veriler ışığında Çeçenlerin gönüllü özdeşlik ile ilişkileri analiz edilecektir. Bu analiz sürecinde çoğu zaman verilerin genel özetinden yararlanılacak kısmen de mülakatlardan alıntılar kullanılacaktır. Ciddi farklılaşmalar arz etmedikleri için mülakat verilerinin kullanımında cinsiyet dengesi gözetilmesine gerek duyulmamıştır.

2. Çeçenlerin Kısa Tarihi ve Müridizm Hareketi

Kuzey Kafkasya bölgesinde bulunan Çeçenistan, Kuzey ve Batı yönünden Terek Nehri, Doğuda Andi Koysu ve Argun nehirlerinin arasındaki arazinin ortalarına kadar yayılmaktadır. Çeçenistan, sahip olduğu mevcut doğalgaz, hidrokarbon ve petrol kaynakları bakımından

oldukça zengin ve Kuzeydoğu Kafkasya’da olması itibariyle jeostratejik açıdan oldukça önemli bir yere sahiptir. Toprakları Doğu yönünde Andi Koysu ve Batı yönünde de Vladikafkas ve Transkafkasya arasındaki bağlantıyı sağlayan geçitle sınırdır (Wagner, 1999: 166). Kuzey Kafkasya’nın yerli ve en eski kavimlerinden sayılan Çeçenler, nüfus olarak iki milyona yaklaşmakta, Kuzey Kafkasya’nın en kalabalık ve en dinamik grubunu oluşturmaktadırlar.

Stratejik açıdan önemli bir konuma sahip olan Çeçenistan bölgesinde, Rus yayılcı politikaları ve harekâtları sistematik olarak 1722 yılında başlamış ve 1864 yılına kadar devam etmiştir. İran, Osmanlı ve Rusya üçgeni arasında bulunan Çeçenistan’ın, bölgenin kontrolünü ve ulusal hegemonyanın devamlılığını sağlamak, sıcak denizlere inme politikasının önünü açmak ve Osmanlı’nın Kafkasya siyasetinde, belirleyici etken olması açısından Rusya’nın himayesinde olması, Rus politikası açısından bir gereklilik arz etmiştir. Rusya ile Çeçenistan arasındaki uzun tarihî zemin; Ruslar tarafından, “*Rusya’nın Çeçenistan’ı, saplanmış olduğu fanatizm ve Orta Çağ karanlığından soylu bir uygarlık ve aydınlanma seviyesine getirme mücadelesi*” olarak değerlendirilirken (Tanrısever, 2001:181), Çeçenler için bu mücadele, kendi bağımsız hak ve özgürlük arayışlarını ifade etmektedir.

Ruslar, 1782’de Çeçenleri yenilgiye uğratmış, 1783 yılında Kırım’ı alarak Kabardey bölgesine girdikten sonra, 1784’de Daryal Geçidi üzerindeki Vladikafkas Kalesi’ni yapmış ve Gürcistan yolunu açmışlardır (Budak, 2002: 655). Bu gelişmeler karşısında Şeyh Mansur 1783’ten itibaren bütün Kafkas kabilelerini Rus yayılcılığına karşı birleştirme ve onlara İslam dini ekseninde yeni bir mücadele biçimi sunma çalışmaları başlatmış ve halka çağrıda bulunmuştur.

Bu mücadelenin büyümesi ve genişlemesinde en etkili faktör ise; Nakşibendî Hâlidî tarikatı olmuştur. 8. yüzyılda bölgede yayılmaya başlayan Müslümanlığın tüm kurum ve kurallarıyla benimsemesi 18. asırda Nakşibendî-Halidî müritlerinin ortaya çıkışıyla gerçekleşmiştir. Süreç içerisinde İslam dini Çeçenistan bölgesinde, Ruslar karşısındaki mücadelenin ana direğini oluşturacak eylemsel bir boyut kazanarak siyasi ve askeri düzeyde kurumsallaşmaya yol açmıştır. Ruslara karşı başlayan bu kurumsallaşma eylemsel müridizm olarak nitelendirilmektedir.

Sözlükte “iradesi, isteği olan kişi” manasındaki **mürîd** kelimesi ilk sûfiler tarafından “Hakk’a giden yolda kararlı ve sağlam bir irade ortaya koyan kişi” anlamında kullanıldığı gibi “iradesi olmayan kul” manasında da kullanılmıştır. Bu ikinci anlamda mürid kelimesi, “kişinin Hakk’a giden yolu tutması, artık bundan sonra bu yolda Hakk’ın iradesine göre yürümesi, bu iradenin bulunduğu yerde kendi iradesini terk etmesi” olarak yorumlanmıştır (Uludağ; 2006: 47-48).

Kuşeyrî, Bâyezîd-i Bistâmî, Gazzâlî, Sühreverdî gibi birçok isim, müridin Hakk yolunda ilerleyebilmesi için bir şeyhe bağlanması, “bir nehir kenarında kendisini yeden bir âmâ gibi şeyhini izlemesi, hiçbir önerisine hayır dememesi ve onun yanlısını kendi doğrusuna tercih etmesi,” diğer bir deyişle “müridin şeyhinde fâni olması (fenâ fi’ş-şeyh)” gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu anlayış çerçevesinde tarikatların yaygınlaşması ve tekke kurumunun önem kazanmasıyla birlikte şeyhin mürid üzerindeki gözetimi artarken mürid şeyhine daha bağımlı hale gelmiştir. Ancak İslam dünyasında birçok kişi bu tür bir anlayışı sert bir şekilde eleştirmiştir. Uludağ’ın belirttiği gibi, “müridin şeyh karşısındaki teslimiyetçi tavrı, her dediğini ve yaptığını doğru sayması, darda kaldığında şeyhinin mâneviyatından istimdadda bulunması, şeyh ona bende nazarıyla bakarken onun şeyhini efendisi bilmesi, şeyhinin kulu ve kölesi olmakla gurur duyması eleştirilmiş, böyle körü körüne bağlılığın İslâm’a uymadığı, müridlerin kişiliklerine zarar verdiği ileri sürülmüştür” (Uludağ, 2006: 49).

Ancak Kafkasya’da mürid kavramının içeriği ve müridizm hareketi yeni bir anlam kazanarak politik bir kimliğe bürünmüş, tasavvuftaki itaat ve teslimiyet anlayışı, Rusya’nın politikalarına karşı direniş gerçekleştiren askeri örgütlenmeye uygulanmış ve şer’i kurallarla yönetilen bir Çeçen-İnguş İslam devleti kurma amacını gütmüştür (Temizkan, 2009: 180-82). Aslında Rus yazarlar tarafından üretilen müridizm kavramı, Batı literatüründe de bu adla yaygınlık kazanmış olmasına karşılık Çeçen Müslümanlar başlattıkları bu direniş hareketini gazavât olarak adlandırmışlardır (Uludağ, 2006: 50).

Müridizm (*gazavât*) hareketini kurumsallaşmaya götüren etkili sebeplerden birisi, İslam çatısı altında özgürlük söylemlerinin yayılarak kendine bir taban oluşturması ve bu tabandan edindiği destek ile feodaller karşısında da konumlanabilmesi olmuştur. Diğer etkili nedenlerden biri de Müridizm hareketiyle birlikte geleneksel hukuk kurallarının yerini İslami hukuk kurallarının almasıdır ki bu da siyasal bir otoriteyi, dolayısıyla şeriat hükümlerinin uygulanması için siyasi ve idari düzenlemeleri gerektirmiştir. Bu kapsamda, müdüriyet, naiplik, dibirlik, muhtesiplik, kadılık, müftülük, ihtiyar heyeti gibi kurumların yanı sıra adaletin temsilini oluşturan şer’i mahkemeler yoluyla adaletin dağıtılması ve devletin maliyesini sembolize eden beytülmal gibi belirli yönetim birimlerinin oluşması mümkün olmuştur (Temizkan, 2009: 183-85).

Öte yandan Çeçenlerin eylemsel müridizm hareketinde en etkili faktör, hiç şüphesiz gayrimüslim bir toplumun parçası olmak yerine, kendi dinlerini yaşayabilecekleri bir İslam çatısı altında var olmak ya da ölmek ideali olmuştur. Bu boyutuyla müridizm hareketinin dini bir hareket olduğu kadar özgürlükçü ve antiemperyalist bir hareket olduğuna da vurgu yapmak

gereklidir. Bu noktada Çeçenlerin hem Ruslara karşı hem de kendi içlerinde yürüttükleri katı uygulamaları, onların mücadelelerinde yer yer maceraperest tutumlar sergilemelerine yol açarken kendi içlerinde de bir bölünmeye sebep olmuştur. İslami cihat olarak nitelendirdikleri Çeçen-Rus savaşlarında gazavât anlayışını benimsemiş, peygamberlerin gayrimüslim siyasi oluşumlara karşı düzenlediği seferler anlamına gelen gazavât, Çeçenlerde bir yandan halkın yaşam biçimini İslam'a uydurmak diğer yandan Rus emperyalizmine karşı savaş yoluyla bağımsızlaşma azim ve çabası olarak gelişmiştir.

Çeçen direnişi ve müridizm hareketinin yaygınlaşmasında en etkili rolü oynayan aktörlerden birisi olarak Çeçen asıllı İmam Şeyh Mansur belirmektedir. Onun 1785'te Çeçenistan'da başlattığı gazavât çağrısı Nakşibendîlerin önderliğinde Kâdirîlerin de desteğiyle camilerde vaazlar ve dağıtılan risaleler aracılığıyla Çeçen halkında karşılık bulmuş ve çeşitli aralıklarla 1920'li yıllara kadar devam etmiştir (Uludağ, 2006: 50). Bu süreçte Şeyh Mansur Ruslara karşı ilk zaferini Aldı'da kazanmıştır. Bu karşılaşmadan sonra Ruslar, 1762 yılında Taman adasını işgal etmişlerdir ancak Çeçenler, Osmanlı-Rus savaşlarından faydalanarak Mozdok, Taman yönlerinden olmak üzere iki bölgeden taarruza geçerek, bölgenin kontrolünü ele geçirmişlerdir (Çeçen, 2002: 45). Aynı süreç içinde Şeyh Mansur, kendisine kattığı Kumuk beyleriyle Kızılyar Kalesi'ni de almıştır. Bu sürece kadar Terek ve Kuban hatlarından Maniç Nehri yataklarına kadar gazavat anlayışını genişletmiş olan Şeyh Mansur'u durdurmak isteyen Ruslar, Çeçenler ile 1785'te Kabardey'in Terek civarında bulunan Tatartup'ta karşılaşmış, Şeyh Mansur ve birliklerini geri çekilmek zorunda bırakmışlardır (Budak, 2002: 656).

1791 yılında Anapa savaşlarında Ruslara esir düşen İmam Mansur, 13 Nisan 1794'te tutsak bulunduğu Şlisselburg Kalesi'nde ölmüştür. Onun ölümünü takiben Kafkasya Müridizmi mahalli şeyhler vasıtasıyla yaşamaya devam etmişse de yeniden etkin bir şekilde Ruslara karşı cihadın ön plana çıkarılması 40 yıl sonra İmam Gazi Muhammed'in liderliğinde gerçekleşmiştir (Kukul, 2002: 8). Rus yazar Gralevski'nin belirttiğine göre “*Cihada daha fazla güç kazandırabilmek için müridler sokak sokak dolaşüyor ve kılıçla kapıları çalarak 'gazavat, gazavat' diye bağılıyor, hatta kabristanlara da uğrayarak, ağaç kılıçlarla mezar taşlarına vuruyor, 'gazavat gazavat' diye ölüleri bile amansız düşmanlarla cihada davet ediyorlardı*” (Gralevski'den aktaran Kukul, 2002: 9).

Çeçenlerin Ruslara karşı mücadelelerinin en önemli dönemi ise 1834-1859 yılları arasında otuz yıl boyunca Kuzeydoğu Kafkasya'da müridizm hareketinin liderliğini üstlenen Şeyh Şamil öncülüğünde yaşanmıştır. *Şeyh Şamil*, imamlığa geldikten hemen sonra aralarında anlaşmazlıklar bulunan kabilelerin birleşmesini ve anlaşmasını sağlayarak sulhler yapmış ve

böylece aynı hedef etrafında birleşen Kuzey Kafkasya'da ortak bağımsız Kuzey Kafkasya ülküsü doğmuştur (Bice, 1991: 21).

1853-1856 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus savaşları, Kafkasya'daki Rus baskısını belirgin bir şekilde azaltmıştır. Ancak bu savaşta Osmanlıları yenilgiye uğratan Ruslar, 1857 yılından itibaren Kuzey, Güney ve Doğu'dan olmak üzere üç koldan, donanımlı bir şekilde Kuzey Kafkasya'ya yaptıkları harekâtlarla Doğu Kafkasya'daki müridizm hareketini kırmayı başarmışlardır. Yirmi beş yıl boyunca teçhizatlı Rus ordularına karşı ateşli silâhlardan mahrum küçük birliklerle direnişini sürdüren İmam Şâmil, her ne kadar 1840-1843 yıllarında Rusları ağır kayıplara uğrattıysa da 6 Eylül 1859'da ailesi ve 40 müridiyle beraber İstanbul'a gitmesine izin verilmesi şartıyla iki oğluyla birlikte Ruslara teslim oldu (Uludağ, 2006: 51). İmam Şâmil'in teslim olmasıyla Kuzeydoğu Kafkasya'nın Ruslar tarafından işgali tamamlanmıştır. 1864'e kadar Çeçenlerin mücadelesi beş yıl daha devam etmişse de neticede geriye kalan son Kafkas birlikleri de silahlarını teslim etmişler ve bu tarihten itibaren Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya kitleler halinde göçler başlamıştır.

3. Çeçenlerin Anadolu'ya Göçü ve Türkiye'deki Demografik Dağılımı

Rusların Kafkas politikaları sonrasında mecburi bir hareket haline gelen göç süreci; 1862-1865 yılları arasındaki üç yılda zirveye ulaşmış ve 1877-1878, 1890-1908 yılları arasında yoğunlaşarak 1920'lere kadar süregelmiştir (Bice, 1991: 45). 1858-1859 ve 1862-1863 periyodunda Rus kaynaklarına göre resmî kayıtlara geçmiş göçmen sayısı 80.000'e ulaşmıştır. Bir başka kaynağa göre Rusların isteğine uyan Kafkasyalılar Kuban Havzası'na yerleştirilmeyi kabul ederken 250.000 kişi Osmanlı topraklarına hicret etmiştir ki bu rakam 1865'lere gelindiğinde 493.000'i bulmuştur (Bice, 1991: 47-48).

Rusya topraklarından Anadolu topraklarına göç eden Kafkas halklarının; göç olgusunun travmatik süreçlerini yaşayarak savaş sonrası yıkımın kalıntıları ardında, oldukça zor koşullarda topraklarını terk ettikleri söylenebilir. Çeçenler, Rusya'ya karşı ortaya koydukları güçlü direnişleri vesilesiyle uluslararası arenada özgürlük mücadelesi ile varlığını ortaya koyan bir millet olarak tanınmışlardır. Ancak Çeçen müridlerin şer'î yönetim adı altında katı ve macerapesrest uygulamalara gitmeleri, hem kendi içlerinde bir takım anlaşmazlık ve bölünmeleri doğurmuş hem de dil, din ve kültürel kodlarından köklü bir kopuşu gerektiren Rus politikaları karşısında oldukça tepkisel ve savaşçı bir refleks geliştirmeleri ve ortaya çıkan sıcak çatışma ortamında topraklarından sürülmeleri ile neticelenmiştir.

Rusya'nın, Anadolu topraklarına göç eden Kafkas halkları ile ilişkili olarak Osmanlı Devleti'nden muhacirlerin sınırdan önemli bir uzaklıkta yerleştirilmesi talebi, Kafkas halklarının göç haritası üzerinde etki yaratmış olsa da, Osmanlı Devleti'nin Kafkas muhacirleri ağırlama noktasında oldukça konuksever yaklaştığı söylenebilir. Muhacirler, Osmanlı topraklarına geldiklerinde altı yıl süreyle askerlikten, on yıl süreyle vergiden muaf tutulmuş, yaşamlarını idame ettirebilecekleri ev ve araç-gereçler devlet tarafından tahsis edilmiş, güvenliği artırıcı önlemler alınarak karakollar kurulmuş, yetim çocuklar ve dul muhacirlerin eğitim ve çalışma koşulları düzenlenmiş, muhacirlerin talep ve istekleri mümkün mertebe dikkate alınmıştır.

1900'lere gelindiğinde ise Rusya'da, Kuzey ve Güney Kafkasya halklarının gidişatı açısından oldukça önemli gelişmeler yaşanmış, Rusya tekrar mobilizasyon politikalarını devreye sokmuş; özellikle 1. Dünya Savaşı'nın da sonuçları bağlamında değişen siyasal iklim ikinci bir göç akımını doğurmuştur. Rusya'nın yürüttüğü mobilizasyon politikalarının en önemli nedeni, Batıda süren Alman-Sovyet savaşına karşın, Doğuda Kafkas halklarının ayaklanabileceği düşüncesi ve asimilasyon politikalarıdır (Yeşil, 2014:3). 1936-1938 yıllarında sürdürülen yok etme harekâtı, binlerce Çeçen'in hapse atılmasına ve öldürülmesine yol açmış, 23-24 Şubat 1944 tarihlerinde Çeçenler ve komşuları olan İnguşlar Rus orduları tarafından düzenli olarak toplanarak yük trenleriyle Doğuya gönderilmiştir (Cutler, 2006: 113). 1944 sürgünü, Çeçenlerin millî kimliklerini önemli ölçüde etkilemiş; sürgün esnasında birçok insan, açlık, hastalık ve göç koşulları nedeniyle yaşamını kaybetmiş, Çeçen nüfusunun yaklaşık dörtte biri yok olmuştur. Bu süreçte Çeçenlerin topraklarına dönüşleri yasaklanarak onların bölgelerine Rus ve Ukraynalı göçmenler yerleştirilmiştir (Yeşil, 2014: 3). Dönemin Yeni Şafak gazetesi köşe yazarı Bruce W. Nelan sürecin vahametini, “...Aralık'ın 11'inde istilanın başladığı andan itibaren, harekât modern savaşın bütün ilkelerini yerle bir etti” sözleriyle açıklamaktadır. I. Çeçen-Rus savaşı olarak da bilinen bu savaşta her iki taraf da oldukça büyük kayıplar vermişlerdir. Çeçenler, küçük ve hareketli birliklere ayrılarak vur-kaç taktiğiyle, Rusların kötü eğitilmiş, hazırlıksız ve tecrübesiz genç askerlerini dağıtırken Ruslar, Çeçenistan'ın başkenti olan Grozni'yi hava bombardımanına tutarak şehri yerle bir etmiş, binlerce sivilin yaşamını kaybetmesine neden olmuşlardır (Tanrısever, 2001:183).

Savaş, yıkım, göç ve sürgünün ardından Anadolu toprakları başta olmak üzere özellikle Ortadoğu'da diasporik bir topluluk konumuna gelen Kafkasya kökenli halklar, Türkiye'nin iskân haritasında büyük bir yer kaplamaktadır. Ancak kaynakların yetersiz olması, arşivlerde etnisite olarak Kafkasya coğrafyasından gelen tüm toplulukların Çerkesler olarak

nitelendirilmesi, iş ve eğitim zorunluluğu gibi sebeplerle kırsal kesimlerde yaşam standartlarının düşük olması gibi etkenlerden dolayı Türkiye’de başlayan kırsaldan kente iç göç hareketleri günümüzde Türkiye’de Çeçen nüfusunun illere göre yayılışını ve nüfusun tespit edilebilirliğini zorlaştırmaktadır. Günümüz Türkiye’inde Çeçen nüfusunun illere göre dağılımı hususunda literatürden ve dernek bazlı çalışmalardan elde edilen bilgilere göre Çeçenlerin yoğunlaştıkları bölgeleri; İstanbul, Adana, Çanakkale, Çorum, Giresun, Erzurum, Eskişehir, Kahramanmaraş, Kars, Kayseri, Konya, Mardin, Muş, Sivas ve Yozgat illeri olarak belirlemek mümkündür.

4. Ortak Dini Kimlik ve Toplumsal Hafıza

1859-1944 yılları arasında gerçekleşen zorunlu göç ve sürgünler sonucunda Anadolu topraklarına yerleşen Çeçenlerin, ana vatana geri dönme ideallerini kaybetmeleri ve yerleşik düzene geçmeleri, *kültür ve inanç sistemleri* ile aralarında önemli benzerlikler olan Türkler ile yaklaşık 150 yıllık yaşam sahaları olan Türkiye coğrafyasında birliğe dayalı uyumlu ilişkileri doğurmuş, bu ilişkilere dayalı olarak Türkiyeli kimlikleri oluşmuş ve Türkiye’yi kendi ana vatanları olarak kabul etmişlerdir. Nitekim saha çalışması kapsamında elde edilen mülakat verileri, Çeçenlerin etnik kimlik olarak Türklük ile aralarında ılımlı ve bağlayıcı ilişkiler içinde olmalarını tarihsel süreç ile ilişkilendirdiklerine ve ortak dini kimliğin geçmişten günümüze en belirleyici etken olduğuna işaret etmektedir.

Çeçenlerin de içinde bulunduğu Kafkas halklarıyla ortak dini kimlik minvalinde derin tarihi ilişkilerini korumaya özen gösteren Osmanlı Devleti; Kafkas halklarının mücadele süreçlerinde onlara destek olmuş ve özellikle sürgün döneminde kapılarını açarak, yaralarını sarmak için birçok çalışma yürütmüştür. Nitekim Çeçen asıllı pek çok yazarın eserlerinde Osmanlı Devleti’nden övgü ile bahsedildiği, hatta Osmanlı Devleti ve Çeçenler arasında gelişen dostluk bağlarının Allah’ın bir velinimetini olarak nitelendirildiği olgusuyla karşılaşmak mümkündür. Etnik ve kültürel benzerlikler, dünya görüşü ve siyasal tercihler, örgütlenme kapasitesi ve nüfus yoğunluğu, toplumsal hafıza ve ortak dini kimlik unsurları nedeniyle Çeçenler, Rusya’da oldukça savaşçı ve tepkisel iken Türkiye’de hâkim kültür ve kimlik ile gönüllü bir özdeşliğe dayalı ortak yaşam alanı oluşturmuşlardır. Zira din mefhumu, kültürel kodlar, toplumsal bellek ve siyasal tercihlerden ayrı düşünülemez. Çeçenlerin gayrimüslim bir halkın parçası olmaksızın Anadolu’da İslam dini bünyesinde kimliklerini özgürce var edebildikleri bir zeminde yaşamaları, pek çok anlamda diğer özgürlük alanlarını da genişletmiştir.

Günümüz Türkiye'sinde yaşayan Çeçenlerin siyasî tutumlarında en önemli belirleyici faktörün minnettarlık duygusu ve kendisine kapılarını açan hoşgörülü bir millete ihanet etmeme hassasiyeti olduğu görülmektedir. Nitekim Haziran-Eylül 2016 arasında 25 Çeçen katılımcıyla gerçekleştirilen saha çalışmasında katılımcılara; Çeçen-Türk ilişkilerinde belirleyici etkenin ne olduğu ile ilgili sorular sorulduğunda, tipik cevapların geçmişe dayalı toplumsal hafıza ve din ekseninde şekillendiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki iki alıntı tipik yanıtlar olarak belirmektedir:

Şimdi kişi, ırkı, milliyeti, kimliği hangi tür olursa olsun, Çeçen, Kürt, Türk vesaire gittiği yere, yaşadığı yere benzemesi mecburidir... Ben şahsen Çeçenlerin buraya gelmesine sebep olan annemin dedesi Hacı Mesud'a Allah rahmet etsin diyorum ve buraya gelenlerin hepsine de teşekkür ediyorum. Ölmüşlerimize Allah rahmet etsin, mekânları cennet olsun diyorum ki burada kendi öz memleketimiz, güzel memlekettir, her ne kadar o güzelse de daha güzel yaşıyoruz ve bizim böyle güzel yaşamamıza engel olmayan sebep olan, evet, engel olmayan sebep olan, yaşamamıza sebep olan Türkiye Cumhuriyeti de var olsun, sağ olsun diyorum (56, Erkek, Terzi).

Türkiye Cumhuriyeti bizi kabul etmiş, bize kapılarını açmış, biz bunun iyiliğini hiçbir zaman unutamayız. Çeçenler gerek Türkiye Cumhuriyeti'ne, gerek daha önceki Osmanlı Devleti'ne de olsun tabiiyet yönünden de sadık bir tebaa olmuşlar. Çeçenler, sadık bir tebaa olmuşlar. Şimdi bir savaş çıkarsa buradaki Türk dediklerinden önce de savaşa giderler. (67, Erkek, Emekli Memur).

Katılımcılar Cumhuriyet dönemindeki modernleşme hareketlerinden başlayarak darbe dönemleri ile birlikte değişen siyasal düzenlemeler karşısında birçok alanda karşılaştıkları problemleri ise dönemin şartları ile ilişkilendirmekte ve bizzat kendileri ile ilgili değil, ülkenin genelinde uygulanan politikalar olarak değerlendirmektedirler. Katılımcıların etnik kimlikleri ile vatandaşlık kimlikleri arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğu açık bir şekilde katılımcılar tarafından ifade edilmiş, bu ülkede Çeçen etnik kimliklerinden dolayı herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını belirtmişlerdir.

Türk milletine ve devletine bu pozitif bakış tarzı, Çeçenlerin dinî kimlik hususundaki hassasiyetleriyle çelişen sekülerist ulus devlet politikalarına rağmen korunmaktadır. Bilindiği üzere 18. yüzyılın sonlarına doğru tüm dünyayı etkisi altına alan modern paradigma ve sekülerist ulus devlet anlayışı, Türkiye'de de politik zeminde kendisine meşruiyet alanı oluşturacak reformlarla hayata geçmiştir. Milliyetçiliğin, liberalizm ve faşizm gibi ideolojik

olgulardan ziyade, din ve akrabalık gibi olgularla düşünülmesi gerektiğine vurgu yapan Benedict Anderson'a göre ulus, hayal edilmiş bir siyasal topluluktur. Hayal edilmiştir, çünkü en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder (Anderson, 1995: 20). Türkiye'de ulusu var eden temel bileşenler ise; iktidar elitlerinin tekelinde merkezi bir yönetim, haritalandırılmış, yalıtılmış teritoryal sınırlar, üst etno-dinsel kimlik tanımlaması, ortak resmî tarih algısı ve ortak resmî dil olmuş, birçok ideolojik aygıt ile de toplumun bütün katmanlarında bu bileşenler yaygınlaştırılmıştır.

Ulus devlet yapılanması sürecinde uygulanan politik baskılar ile ilgili ne düşündükleri katılımcılara sorulduğunda, genel olarak bu konu ile ilgili yorum yapmaktan kaçınılmıştır. Bununla beraber katılımcılar, özellikle bazı etnik grupların, demokratik veya eylemsel fark etmeksizin, hak taleplerinde bulunmalarını doğru bulmadıklarını ifade etmişler, bu duruma şiddetle karşı çıktıklarını belirtmişler ve böyle bir yaklaşımın gelecek nesilleri de olumsuz etkileyeceğini, devletine karşı kinci ve öfkeli, toprağına bağlılık duymayan bir nesle sebep olacağını belirtmişlerdir. Dolayısıyla Cumhuriyet döneminin katı laiklik algı ve pratikleri çerçevesinde, din alanındaki köklü politik değişiklikler karşısında, kendi dinî kimliklerini korumak için büyük savaşlar veren Çeçenlerin, Türkiye'de benzer reflekslerden şiddetle kaçındığı gözlemlenmektedir.

Aynı zamanda siyasal iktidarların ya da halkın Çeçen etnik kimliğine karşı yaklaşımlarının, katılımcıların geçmiş belleklerinde olumsuz bir yer kaplamadığı anlaşılmaktadır. Aksine derinlemesine görüşme verilerine göre kendilerine vatandaşlık haklarının verilmesi ve dönemin şartları Çeçenler arasında da Türk ulusalcılığı eğilimlerini beslemiştir. Saha çalışması verilerine göre, ulusal kimliklerini Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak nitelendiren ancak yerel anlamda Çeçen kimliğine de gönderme yapan Türkiyeli Çeçenlerin hâkim kültür ve kimlik ile ilişkilerini ve Türkiye'deki konumlarını salt Müslüman bir ülkede yaşamının ürettiği özgürleşme alanı olarak yorumlamadıkları, aynı zamanda yoğun bir şekilde Türk devletiyle özdeşleşme eğilimi de gösterdikleri söylenebilir. Aşağıdaki alıntı katılımcıların bu özdeşleşmeyi ifade etme tarzlarından birisidir:

Türkiye Cumhuriyeti devleti hiçbir kimseye sen asker olamazsın dememiş, sen vergi veremezsin dememiş, mal mülk varsa vergini almış senden, tam vatandaşlık görevini sana yaptırmış, askerliğini de yaptırmış, hiçbir ayrımcılık da görmedik eğer diyen varsa yanlış konuşuyor, bunu kasten konuşuyor. Bunu herhangi birisinin konuşacağını da sanmıyorum, çünkü yok ki...

Devlet, hükümet, rejim, hiçbirisi sen ne yapıyorsun dememiş, çünkü Çeçenler sahip olmuş, çoğaltmış, üretmiş ama vur, kır olsaydı ne yapıyorsun demekle tabii devlet de haklıdır. Ben bayrağımdan, milletimden, devletimden gurur duyuyorum ve çocuklarım da böyle yetişsin istiyorum. (29, Erkek, Berber).

Ancak oldukça çelişkili bir şekilde katılımcılar bir yandan Çeçen kökenli nesiller arasındaki kültürel ve özellikle dilsel kopuşun Cumhuriyet dönemi ile birlikte devletin resmî kurumlarında keskinleşen değişim ve resmî dilin Türkçe olması ile başladığını ifade etmekte diğer yandan ise Türkiye’de yaşayan Çeçenlerin günümüzdeki koşullarını siyasal otoriteden bağımsız değerlendirmektedirler. Mülakat verileri bu duruma ilişkin açıklama tarzlarının yetişkinler ve gençler arasında farklılaştığını göstermektedir. 40 yaşın üstündeki katılımcılar bu kültürel kopuşu, siyasal düzenlemeler ve devlet kurumlarından bağımsız, zorunlu olmayan, “yaşadığın yere uyma”, “kendisine kapılarını açan millete direnç göstermeme” ilkelerine bağlı Türkleşme olarak değerlendirmektedirler. Buna karşılık genç katılımcılar ise bugün Çeçen kültüründen uzaklaşmalarını, yine siyasal otoriteden bağımsız olarak Çeçenlerin nüfusunun az olması, dağınık bölgelerde ikamet etmeleri, yaşam koşulları ile ilişkili olarak kültür unsurlarının arka planda kalması, geçim kaygısı, eğitim, memuriyet ve dışardan yapılan evlilikler gibi etkenler ile ilişkilendirerek açıklamışlardır.

Ayrıca katılımcıların hemen hepsi ise günümüz koşullarında İslam dinini diledikleri gibi yaşayabilme özgürlüklerini Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti ile ilişkilendirerek minnet duyguları içeren ifadelere yer vermişler ve siyasal otorite ile olan yakınlıklarını din mefhumu üzerinden söylem düzeyinde yeniden inşa etmişlerdir.

Çeçen etnik kimliğine sahip bireylerin Türklük ile aralarındaki ilişkinin yönünü belirlemede geliştirdikleri tepkinin pozitif olmasında, geçmişte yaşadıkları acı tecrübeler ve göç ettikleri bölgelerde Osmanlı Devleti’nden aldıkları destekler, diğer bir deyişle yeni nesillere aktardıkları toplumsal hafızanın en etkili faktör olduğu ileri sürülebilir. Bu toplumsal hafızanın Çeçenlerin Türklükle kurdukları pozitif/gönüllü özdeşlik ilişkisini iki yönlü etkilediği anlaşılmaktadır. Birinci olarak, Türk toplumunun acı tecrübeler yaşayan Çeçenlere kucak açması, Çeçenlerin daima güvenebilecekleri ve sığınabilecekleri Müslüman bir ülke olarak Türk devletine ve milletine karşı çok güçlü bir minnettarlık duygusuna yol açmaktadır. İkinci olarak da aynı olgunun, benzer acıları tekrar yaşama riskine karşılık Türkiye’nin güvenini kaybetmeme adına Çeçenler arasında Türkiye aleyhinde hiçbir tutum sergilememe duyarlılığı yarattığı söylenebilir.

Bu bağlamda Çeçenlerin geçmiş ile aralarında kurduğu bağın ve tarihsel/kültürel aktarım yoğunluğunun Türk milletine ve devletine bağlılık hususunda, yetişkin ve genç katılımcıların cevaplarının birebir örtüşmesini sağladığı ve dolayısıyla, Çeçenlerin Türklükle kurdukları pozitif/gönüllü özdeşlik ilişkisinin nesilden nesile aktarılmasını mümkün kıldığı anlaşılmaktadır.

5. Sonuç

Etnik grupların aidiyet bağları ve bu bağları etkileyen faktörlerin hâkim kimlik ve kültür ile ilişkisel, kolektif ve bağlamsal olması, belli koşullarda bireylerin kimlik inşalarını da *gönüllü özdeşlik* temelinde belirlemekte ve etkilemektedir. Bu bağlar ise; kültürel bağlar, dilsel bağlar, ekonomik bağlar, dinî bağlar, siyasal bağlar ve duygusal bağlar olarak sıralanabilir. Bu çalışmada Türkiye’de yaşayan Çeçen kökenli bireylerin sıraladığımız bu aidiyet bağları ve bu bağlarla ilişkili olarak kimlik inşalarını ortaya koyabilmek için öncelikle Türkiye’nin göç alan bir ülke olarak göçmenlerle olan ilişkisi, Çeçenlerin tarihçesi ve göç deneyimleri ele alınmıştır. Çalışmada kimliğin iki farklı bileşeninden biri olan bireysel kimlik ekseninde göçmenlerin eğilimleri, ikamet edilen ülkeye ve bu ülkenin içindeki gruplar ve üyelerine duyulan hisleri, belirli durumlarda ve mekânlardaki tutum ve davranışları, kolektif kimlik çerçevesinde ise göçmenlerin çeşitli biçimlerde kolektifliklerle bağlanma, ilişki, etkileşim bağlantıları ele alınmıştır. Elde edilen saha verileri ışığında Türkiye’de yaşayan Çeçenler için özdeşliğin, süreç içerisinde göçmenlerin sosyokültürel ve politik özellikleri, uyguladıkları ve katıldıkları dinî, politik, sosyal pratikler ve sosyal çevrenin karmaşık etkileşimi ile ortaya çıktığı ve sürdürülmekte olduğu gösterilmiştir.

Gönüllü özdeşliğin temelinde yatan ilk unsur göç olgusuna dayanmaktadır. 1864 yılı ve 1913 yılları arasında gerçekleşen göç dalgaları ve 1944 sürgününün ardından Anadolu topraklarına yerleşen Çeçenler, uzun bir dönem karşı karşıya kaldıkları çatışma, savaş ve şiddet ortamının ürettiği mültecilik, yerinden edilme ve sürgün travmasını, Osmanlı Devleti’nden aldıkları desteklerle ve bir *İslam Devleti* bünyesinde olmanın verdiği güven ile telafi etme imkânı bulmuşlardır. Müslüman bir halk olan Kafkasya muhacirleri Osmanlı’nın demografik yapısını olumlu yönde etkilemiş, bir yandan muhacirlerin beslenme, konaklama, güvenlik, sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesi için uygun koşullar oluşturulurken diğer yandan muhacirlerin boş arazilere yerleştirilmesi bölgedeki toprakların değerlendirilmesini de mümkün kılmıştır. Bunun yanında muhacirlerin Osmanlı Devleti ve sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’ne askeri, siyasi ve sosyal alanda önemli ölçüde katkıları olmuş, bu durum

Müslüman olan Kafkas halklarının kültürel anlamda Türk halkıyla kaynaşmasında büyük rol oynamıştır. Muhacirlerin genelde dağınık olarak yerleştirilmesi ise bu süreci hızlandıran faktörlerdendir. Dolayısıyla Çeçenlerin göç öncesinde Müslüman kimliği ile ilişkili olarak Osmanlı Devleti ile olan ılımlı ilişkileri, oldukça zor koşullarda gerçekleşen ve büyük kayıpların verildiği sürgün yıllarının ardından ise Osmanlı'dan aldıkları destekler ve özellikle hem askeri alanda hem de kültürel anlamda Osmanlı'ya katkılarının, vatandaşlık kimliklerini pekiştirecek nitelikte bireylerin içsel devinimlerine etki ettiği söylenebilir.

Nitel saha araştırması verileri kapsamında Çardak özelinde, Çeçen kimliğine sahip bireylerin asli kimlikleri olan Çeçenliği reddetmedikleri, aksine etnik kimliklerine özellikle vurgu yaptıkları gözlemlenmiştir. Ancak bu durum, siyasal ve kültürel bir ayrışmaya sebep olmamaktadır. Katılımcıların kendilerini Çeçen etnik kimliğine ait hissetmesi, bir soy kimliği ve kültürel bir sınıflama olarak ulusal kimliğe değil, yerel kimliğe göndermede bulunmaktadır. Çeçenlerin göçebe konumdan sınırlı olarak Türkiye'nin yerleşik halklarından biri konumuna gelmesi, 150 yıldan fazladır ortak bir yaşam alanı üretmeleri, kültür ve inanç sistemlerindeki benzerlikler, Türkiye topraklarını kendi ana vatanları olarak kabul etmelerinde ve ulusal kimliklerini Türklük kimlikleri üzerinden kurgulamalarında etkili faktörlerdir. Aynı zamanda katılımcıların Türkiye'de Çeçen etnik kimliklerinden dolayı herhangi bir ayrımcılık yaşamadıklarını ifade etmeleri ve ulus devletinin tesis edilme dönemindeki politikaları kendilerine karşı değil, ülke genelinde uygulanan politikalar olarak tasavvur etmeleri, geçmişlerinden beslenen Türkiye kaynaklı negatif bir hafızanın olmadığını ya da geçmişlerini negatif anlamlandırmayı seçmediklerini göstermektedir. Aksine Çeçenler Türklük ile aralarında kurdukları ilişkileri söylem düzeyinde, bağdaştırıcı ve bütünleştirici bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Çeçenlerin Türkiye'deki hâkim kültür ve kimlik ile ilişkilerinin yönünün pozitif olmasında etkili olan faktörlerden biri de Türk ulusal kimliğinin etno-dinsel anlamda Sünni dini kimliğini içerimlemesi ve Çeçenlerin de Sünni kimliğini taşıması, yani ortak dini kimliktir. Nitekim bu çalışma özelinde de Çardakta yaşayan Çeçen etnik kimliğine sahip bireyler dinin gündelik yaşamlarındaki önemine vurgu yaparken kendilerinin Şafi mezhebine mensup olduklarını ancak belirleyici olanın mezhep farklılıklarından ziyade Sünni İslam'a mensubiyet olduğunu belirtmişlerdir. Ortak dini kimlik hususunda katılımcılar, Osmanlı'nın dinî kimliğinden dolayı bu toprakları hem sosyal hem de dinî yaşantı açısından daha güvenilir, kendilerine daha yakın bulduklarını ifade etmişlerdir. Elbette günümüz koşulları ile ilişkili olarak Çeçenlerin dinî kimliklerini Türkiye'de diledikleri gibi yaşama imkânı bulmaları da etkili bir sebeptir.

Dolayısıyla ortak dini kimlik minvalinde Çeçenler özelinde bağlayıcı olanın kültürel bir olgu olarak günümüzde Türk-een dinî yaşamının ortaklıkları ve benzerliklerinin ötesinde toplumsal bellek ve politik tutum ile ilişkisi olduğu ifade edilebilir.

Anadolu'ya ilk een glerinin merkezi konumlarından biri olan çardakta yaşayan Çeçenler, kendilerine kapılarını açan bir devlete karşı ihanet olarak değerlendirilme kaygısıyla her türlü karşı-ulusalcı tepkiden veya demokratik hak taleplerine dayalı örgütlenme biçimlerinden uzak durmakta ve bir halkın kültürünü yaşatma veya koruma potansiyelini kendi içerisinde keşfetmeleri gerekliliği hususunda birleşmektedirler. Bu sonuç bireylerin sahip oldukları etnik kimlikleri ve politik tutumları arasındaki ilişkiyi ortaya koymuş, ulusal kimliklerini Türklük üzerinden inşa ve yeniden inşa ederken kurgulama sürecinde göçmenlerin sosyokültürel ve politik özellikleri, toplumsal hafıza ve ideoloji bağlamında tesis edildiğini göstermiştir.

Çeçen etnik kimliğine sahip olan bireylerin sahip olduğu veyahut devraldığı toplumsal hafızanın kendi kimliklerini inşa ve yeniden inşa sürecindeki kurucu ve dönüştürücü etkisini ve Türk ulusal kimliği ile bellek açasından ne tür bir ilişki ve benzerlik kurduklarını, anlamlandırdıkları ve yorumlandıklarını anlamak amacıyla sorduğumuz sorulara katılımcılardan aldığımız cevaplar, iki temel sorunsalın izini sürmemizi olanaklı kılmıştır. Birincisi modernitenin Çeçenler açısından kuşaklar arası etkileşim ve iletişimi nasıl etkilediğidir. Bu bağlamda modernleşme, g, kitle iletişim araçları (sosyal medya, televizyon vs.) gibi toplumsal değişim faktörlerinin Çeçenlerin kendi tarihsel hafızalarını var eden olay, olgu ve sözlü tarih anlatımlarının sonraki kuşaklara yoğun bir Şekilde aktarımını kısıtladığı görülmektedir. Nitekim 40 yaşın üstündeki katılımcılar, gençler ve yaşlılar arasındaki kültürel aktarım yoksulluğunu, “kendisine kapılarını açan millete direnç göstermeme” ilkesine bağlı Türkleşme olarak değerlendirirken, gençler bu olguyu modern yaşam koşullarıyla ilişkilendirmektedirler. Sosyal bilimlerde tartışıldığı üzere, geçmiş ile ilişkiler; hatırlama üzerinden kurulabileceği gibi, unutma aracılığıyla bir unutma kültürü yaratarak da kurulabilmektedir. Unutma da tıpkı hatırlama gibi toplumsal barış, demokratik istikrar ve uzlaşma için bir temel oluşturabilir. Çeçen gençlerin de geçmiş ile ilişkilerini bir tür unutma kültürü ile kurdukları söylenebilir.

Bu bağlamda ikinci sorunsal; Türkiye'de ulus devlet inşası sürecinde uygulamaya konulan sekülerist ulusalcı politikaların ve kullanılan ideolojik aygıtların een kimliğinin gelişmesi önünde baskıcı bir engel teşkil edip etmediğidir. Söz konusu süreçte Türkiye'deki iktidar elitlerinin aslında çokkültürlü bir yapıya sahip olan toplumdan bir “Türk ulusu” yaratmaya

çalıştıkları, dil ve kültür birliğini sağlamayı hedefleyen reformlar yaptıkları, resmî bir tarih anlatımını başta eğitim müfredatı olmak üzere çeşitli bağlamlarda dayattıkları, özünde sekülerist, antiemperyalist ve ulusalcı bir ideoloji olan Kemalizme direnç gösterme olasılığı taşıdığı düşünülen sosyal gruplara karşı yer yer sert tepkiler gösterdikleri, dini yaşama ve din eğitimine kısıtlamalar getirdikleri bilinen gerçeklerdir. Ancak bunlara rağmen ulus devlet inşa sürecinin temelini oluşturan Türklük anlayışının ırk/etnisite temelli olmaktan ziyade ortak tarih ve kültür temelli bir anlayışa dayanması ve aslen Türk olmayan etnik grupları da içermesi, bu sürecin asimilasyoncu bir yöne evrilmesini önlemiş ya da kısıtlamıştır. Nitekim ulusalcı politikalara karşı Aleviler ve Kürtler gibi bazı toplumsal kesimlerin geliştirdikleri kimlik temelli tepkiler, ulus devlet inşa sürecinde devreye sokulan reformların ve politikaların etkisinin zannedildiğinden çok daha sınırlı kaldığını göstermektedir. Aleviler ve Kürtler gibi Çeçenler de kimlik temelli tepkiler geliştirebilirlerdi. Ancak saha çalışması verileri Çeçenler arasında böyle bir eğilimi reddetmektedir. Bu durum Çeçenler gibi bazı etnik grupların başka bir modeli örneklediğini göstermektedir.

Kolektif bir ezbere dayalı benzer politik tutumlara sahip olan Çeçen etnik kimliğine sahip bireylerin kimliklerini tanımlama ve anlamlandırma biçimlerinden dinî kimliklerini anlamlandırma biçimlerine; bireylerin kolektif hafızalarını inşa etme ve kurgulama biçimlerinden eyleyicilerin tavır, tutum ve söylem pratiklerinin şekillendirdiği kimlik algısı ve politik iklimin tarzına kadar birçok gösterge Türk kimliği ile Çeçen kimliği arasındaki kimlik ve kültür temelli uzlaşmayı gösterir niteliktedir. Bu uzlaşma, çalışmamızda sistematik olarak *gönüllü özdeşlik* olarak tanımlanmıştır. Gönüllü özdeşlik uzlaşısının en etkili ana unsurlarından birisinin Türkler ve Çeçenler arasındaki ortak *dini kimlik*, diğerinin ise uzun bir geçmişe dayanan ancak göç olgusu ile pekişen *toplumsal bellek* olduğu ileri sürülmüştür. Ortak dini kimliğin, Arapların ayrılıkçı tepkiler geliştirmesini önlemediği ortadadır. Aynı husus bazı Kürt gruplar için de geçerli görünmektedir. Ancak müridizm hareketi çerçevesinde Çeçenlerin dini kimliklerine baştan itibaren antiemperyalist bir karakter kazandırmış olmaları onların yine antiemperyalist bir temelde inşa edilen Türklükle uzlaşmalarını kolaylaştırmıştır. Ayrıca Çeçenlerin antiemperyalist mücadelelerinde ve göç deneyimlerinde yaşadıkları sıkıntılarla oluşan toplumsal bellekleri da bu gönüllü özdeşleşmeye süreklilik ve kararlılık kazandırmıştır.

Kaynakça

Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler*. (Çev. Savaşır, İ.) Metis Yayınları.

Antonsich, M. (2010). "Searching for belonging—An analytical framework." *Geography*

Compass, 4(6), Pp. 644-659.

Berber, F. (2013). “Kırım ve Kafkasyalı Muhacirlerin Manisa Kazasına İskânı (1860-1876)”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(3). S. 169-192.

Bice, H. (1991). *Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Bolat, A. (2012). *Çeçenlerin Göçü. Yitik Kule*. (Düz. İstanbul Kafkas Çeçen Derneği).

Budak, M. (2002). *Rusya'nın Kafkasya'da Yayılma Siyaseti. Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*. (Eds.: Güzel, H. C. & Birinci, A.). Yeni Türkiye Yayınları. (Cilt IX).

Cutler, M. R. (2006). “Kafkasya'daki Kriz Kaynakları ve Bölgeleri.” *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, 1(1) S. 105-126.

Çeçen, A. (2002). *Çeçenistan Dosyası*. Yeni Avrasya Yayınları.

Erdenir, F. H. B. (2002). *Avrupa Kimliği: Pan-Milliyetçilikten PostMilliyetçiliğe*. Siyasal Kitabevi.

Fearon, J. D. (1999). What Is Identity (As We Now Use the Word)? Stanford University. <http://www.stanford.edu/~jfearon/papers/iden1v2.pdf> Pp. 1-43

Iner, D. & Yücel, S. (2015). “Introduction: Identifying “Identity,” in Muslim Identity Formation in Religiously Diverse Societies by Derya Iner & Salih Yücel (Eds.). Cambridge Scholars Publishing, ISBN (13): 978-1-4438-8075-6. Pp. 1-16.

Kukul, M. H. (2002). *Şeyh Şamil ve Çeçenistan*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Marôpo, L. (2014). “Youth, identity, and stigma in the media: From representation to the young audience's perception” *Participations, Journal of Audience and Reception Studies*, Volume 11, Issue 1; Pp. 199-212.

Tanrısever, O. F. (2001). “Moskova'nın Çeçenistan Çıkmazı ve Çıkış Arayışları.” *Avrasya Dosyası (Rusya Özel)*. 6(4), S. 180-201.

Temizkan, A. (2009). “Kuzey Kafkasya Müridizmi, Müridizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle ilişkisi.” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. (9) 2, S. 165-190.

Uludağ, S. (2006). “Mürîd”, TDV İslam Ansiklopedisi, 32. Cilt, S. 47-49.

Uludağ, S. (2006). “Müridizm”, TDV İslam Ansiklopedisi, 32. Cilt, S. 50-52.

Wagner, M. (1999). Kafkas Rus Savaşı’nda Çerkesler-Çeçenler-Kazaklar ve Gürcüler. (Çev. Özden, S.). Kayıhan Yayınları.

Yeşil, C. (2014). Çeçen Sorunu ve Günümüzde Çeçenistan **(Rapor)**. <https://www.academia.edu/7181956> (20.04.2015).

Youkhana, E. (2015). “A Conceptual Shift in Studies of Belonging and the Politics of Belonging” *Social Inclusion* (ISSN: 2183-2803), Volume 3, Issue 4, Pp. 10-24.

Makale Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Katkısı: Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: “ Çeçenlerin Göç Deneyimleri ve Gönüllü Özdeşlik İnşaları” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde “*Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*” hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk yazarlara aittir.